

Vize „osobnostní“ společnosti

(Poznámky na okraj první publikace jedné pozoruhodné práce z dějin českého filosofického myšlení ve XX. století)

Martin Hemelík

Abstrakt

Ve své úvodní stati autor krátce představuje zajímavou a dosud nepublikovanou studii, která se zabývá úvahami o budoucnosti lidské společnosti. Především však chce alespoň stručně představit autora této pozoruhodné statě – dr. Františka Marka, českého spisovatele a překladatele, který byl velice zajímavou postavou českého duchovního života druhé poloviny XX. století, ale v současné době již není příliš znám širší veřejnosti.

Vision of the „society of personalities“

(Marginal notes to the first publication of one remarkable study from the history of Czech philosophical thinking in the 20th century)

Martin Hemelík

Abstract

In his leading article M. Hemelík shortly represents till to this time not published study which deals with the future of human society. Nevertheless he wants above of all represent the author of this study – Czech writer and translator František Marek, which was a very interesting personality of the Czech spiritual life in the second half of 20th century and unfortunately today he is not too well-known.

Osobnostní společnost (Personalismus)

František Marek

Abstrakt

Základním obsahem této studie jsou úvahy F. Marka o budoucnosti lidské společnosti a zejména o určujících filosofických východiscích jejího pochopení. Podle Markova názoru musí být budoucí vývoj lidské společnosti založen na hlubokém respektu k osobnosti (persona) jednotlivého člověka. Proto ve své studii načrtává základní obrysy vize nové „osobnostní společnosti“, která bude schopna poskytnout dostatečně široký prostor pro důstojný lidský život.

Society of Personalities (Personalism)

František Marek

Abstract

Basic content of this study is represented by Marek's reflections on the future of human society and first of all on the essential philosophical sources of its understanding. According to Marek's point of view must be the future development of human society based on the deep respecting to human personality (persona). Therefore in his study he outlines the vision of new „society of personalities“, which will afford the sufficient scope for the respectable human life.

Vize „osobnostní“ společnosti

(Poznámky na okraj první publikace jedné pozoruhodné práce z dějin českého filosofického myšlení ve XX. století)

Martin Hemelík
Hrusice

I.

Moderní české filosofické myšlení – ne vždy se dnes setkáváme s dostatečně ujasněnou představou o tom, co v sobě tento pojem zahrnuje. Složitě dějinné peripetie českého národa v XIX. A XX. století, nesmírně komplikovaný a často diskontinuitní rozvoj duchovních stránek jeho života, mnohdy rozporuplné působení představitelů českého duchovního a kulturního dění, příliš početné vnější zásahy do tohoto dění, příkazy, zákazy, cenzurní opatření ze stran státní moci – to vše a ještě mnohé jiné faktory jsou příčinami tohoto stavu. Zvláště to platí ve vztahu k dobám nedávno minulým, tj. například ke druhé polovině minulého století.

Je obecně známo, že česká vzdělanost a kultura byla v té době (od počátku roku 1948) tvarována vládnoucí (a historickými okolnostmi víceméně vnucenou) marxistickoleninskou a stalinistickou ideologií. Její dominance byla natolik mocensky zaštitěna a její působení tak silné, že rozlišit v poněkud zakaleném proudu prefabrikovaných myšlenek a fráзовitých formulací, kterými se to v oficiálních podobách filosofického myšlení jen hemží, něco, co by bylo původní, nezasazené, tj. uchovávací si originalitu a svěžest samostatného myšlení, je opravdu obtížný úkol. Tento proud oč byl zakalenější, o to byl mohutnější. Jistě existovaly výjimky,¹ avšak kromě těchto zatím ještě stále nepřiliš doceněných skupin a jednotlivých osobností jakoby byla česká filosofie zcela pohlcena a zastřena šedí zglajchšaltované oficiální ideologické doktríny.

Zdá se ovšem, že tento jistě až příliš tristní obraz je naštěstí pouze první, poněkud zkrslující dojem vyvolávaný zejména tím, že existuje jen velice málo studií o ostatních (často zcela stranou se konstituujících) proudech moderního českého filosofického přemýšlení. Prameno informací o nich lze zatím získat, ještě méně je možné promýšlet jejich zasvěcená hodnocení. K tomu dosud chybí jak publikace statí a článků (či přirozeně i prací

¹ Na jedné straně to byli představitelé disentu filosofující v „undergroundovém“ prostředí ohrožovaném neustále státní mocí, na straně druhé to ovšem byla také řada čestných a poctivých historiků filosofie a učitelů filosofie, kteří se přes odpor představitelů oficiální ideologické doktríny a ve svíravé přeideologizované atmosféře tehdejších vzdělávacích institucí snažili trpělivě vychovávat nové generace těch, kteří budou pěstovat původní české filosofické myšlení.

Řada z těchto výjimečných osobností či skupin činných v oblasti filosofie či dějin filosofie je sice obecně poměrně známa, zejména pokud se jim podařilo některé své myšlenky publikovat buď v příznivějším období konce šedesátých let minulého století, nebo i později pod nejrůznějším konspirativním krytím, popřípadě v zahraničí, avšak povědomí o nich je spíše kusé a jakoby pouze nahodile připomínané. Kromě toho ovšem existovaly i další skupiny a osobnosti, kterým možnost publikace nebyla dopřána. Ve všech těchto případech především doposud chybí soustavnější zpracování jejich myšlenek, děl i celkového působení.

většího rozměru) vzniklých v jejich rámci, tak i jejich náležité komentáře a analýzy. Bude to vyžadovat zřejmě ještě poměrně dlouhý čas, než se situace změní a české filosofické myšlení bude opět v dostatečné míře reflektovat sebe sama a svou minulost.

Soudím, že nebude unáhlené tvrdit, že každý krok na cestě k budoucímu sebeuvědomění má z tohoto hlediska svůj důležitý význam, byť by byl i pouze drobným příspěvkem bez nějakých vysokých a vznešených cílů. Toto konstatování, jak doufám, ospravedlňuje vhodným způsobem mou smělost, se kterou se pokouším případného čtenáře prostřednictvím předkládaného příspěvku obeznámit s jednou dle mého soudu nesmírně zajímavou postavou z nedávných dějin českého filosofického myšlení a s jedním konceptem, který kdysi v mysli tohoto člověka vznikl a byl zachycen v nepublikovaném rukopisu, jenž se mi náhodou spolu s dalšími dostal do ruky.

Abych předešel případnému nedorozumění, znovu opakuji, že cíle mého příspěvku vsutku nejsou nijak ambiciózní. Pouze bych velice rád české odborné i laické veřejnosti představil (či snad pro někoho možná pouze připomněl ?) tuto osobnost a zároveň toto představení spojil s první publikací jedné jeho práce, kterou jsem připravil k tisku a opatřil několika poznámkami a komentáři. Nic více, ale také nic méně. Tomu odpovídá i členění mého příspěvku, v němž bude nejprve ona osobnost představena a pak bude následovat její pozoruhodný text.

II.

Osobností, kterou bych rád představil a o které jsem přesvědčen, že bude čtenáře zajímat, je středoškolský a vysokoškolský pedagog, filosof, psycholog, sociolog, publicista, překladatel a literát **PhDr. František Marek** (původním jménem **František Müller**, ke změně jména došlo v roce 1946).²

Pocházel z poměrně chudých poměrů ze smíšené německo-české rodiny původem ze Svitav, avšak on sám se narodil již v Moravských Budějovicích a byl vychováván jako Čech. Situace jeho rodiny byla navíc komplikovaná tím, že maminka byla sudetská Němka, která byla po skončení válečného běsnění odsunuta do Německa zejména proto, že se po připojení českých zemí k německé říši zřekla svých synů ze strachu, aby nemuseli nastoupit službu u německé branné moci. František Marek, v době válečné již vystudovaný filosof, absolvent Filosofické fakulty University Karlovy, se s jejím osudem těžce smiřoval, neboť sám se během války zapojil v Kroměříži a v Praze aktivně do protifašistického odboje.

² Základní údaje pro tuto část studie poskytl syn F. Marka, vážený pan Ing. Tomáš Marek. Je mou milou povinností vyslovit mu touto cestou náležité poděkování za ochotu a vstřícnost.

Od roku 1945 působil převážně jako učitel na gymnáziích a odborných středních školách, kde vyučoval jazyky (angličtinu, němčinu), filosofii, resp. filosofickou propedeutiku, logiku, psychologii, ale také například astronomii. Místem jeho pedagogického působení byly školy v Moravských Budějovicích, Kroměříži, Praze, Litoměřicích. Kromě toho také vyučoval a přednášel na Pedagogickém institutu v Jihlavě a na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem. Ať už ho jeho pracovní povinnosti zavedly kamkoli, vždy se tam poměrně rychle etabloval v intelektuálních kruzích a pokud mu to bylo umožněno, zapojil se do nejrůznějších kulturních aktivit. Před válkou byl členem filosofického spolku v Brně, v letech 1946 – 1952 v Litoměřicích organizoval duchovní společenství lidí (filosofů, spisovatelů, řeholníků atd.), kteří se obávali nástupu komunistické moci. Patřil rovněž k okruhu lidí blízkých Janu Masarykovi, přátelil se s prof. Zahradníčkem, mezi jeho přátele patřili i příslušníci předních českých šlechtických rodů – Zdeněk hrabě Šternberk, rodina knížat Schwarzenbergů apod. V šedesátých letech působil hlavně v Jihlavě, kde spolupracoval mimo jiné i s místními archiváři a muzejními či vlastivědnými pracovníky. Souhrnně řečeno byl František Marek člověkem neobyčejně bohatých odborných i obecně kulturních zájmů a širokého rozhledu.

V letech normalizace byl určitým způsobem propojen s disidentskými kruhy kolem Charty 77 a byl nápomocen v jejich činnosti, i když signatářem tohoto dokumentu a tedy jakýmsi „deklarovaným“ disidentem se nikdy nestal. Zemřel v roce 1987 a přechodu ke svobodným společenským poměrům se proto bohužel nedočkal.

Po celou dobu svého aktivního života byl literárně a odborně činný a rozsah jeho činnosti přinejmenším vzbuzuje obdiv a úctu. Překládal z německého (například díla G. Meyrinka a J. Urzidila³) a anglického jazyka (například díla W. Thackeraye,⁴ H. Fieldinga⁵ a dalších autorů). Psal povídky a romány (jeden pod názvem *Alchymista* byl vydán v nakladatelství Mladá fronta⁶). V době svého působení v Ústí nad Labem vydal dva díly *Severočeských kulturních kapitol*.⁷ Během svého pobytu v Jihlavě publikoval rovněž pozoruhodnou knihu vzniklou zřejmě z jeho spolupráce s místními muzejními a vlastivědnými pracovníky.⁸ Nedlouho po skončení druhé světové války také sestavil spolu se Štěpánem Zapletalem *Filosofickou čítanku*.⁹

Jiné texty se mu bohužel (z důvodů, jež jsou zřejmé, pokud se člověk seznámí s jejich základními myšlenkami, avšak mimo to také pravděpodobně proto, že jeho bratr odešel již v roce 1947 do emigrace za maminkou a F. Marek sám byl spojen mnohými vazbami s kruhy považovanými tehdejším režimem za nepřátelské) nepodařilo během svého života vydat. Nicméně jeho celoživotní odborná i literární aktivita byla skutečně nebývalá, a proto po sobě zanechal objemnou písemnou pozůstalost. Její literárně uměleckou, resp. beletristickou část obstarává jeho rodina,¹⁰ k odborné (zejména filosofické, psychologické a sociologické),

3 G. Meyrink: *Černá koule* (1967), J. Urzidil: *Hry a slzy* (1985).

4 W. M. Thackeray: *Humoristické črty* (1957).

5 H. Fielding: *Tom Jones* (1954).

6 F. Marek: *Alchymista* (1967).

7 F. Marek: *Severočeské kulturní kapitoly* (1973, 1978).

8 F. Marek: *Jihlava ve verších staletí* (1960).

9 Marek, F., Zapletal, Š.: *Filosofická čítanka. Velcí myslitelé.*, F. Novák, Praha 1948.

10 Jak mi laskavě sdělil, má pan Ing. T. Marek v úmyslu zpracovávat postupně onu pozůstalost svého otce a v budoucnosti některá dosud nepublikovaná, čistě literární díla Františka Marka vydat tiskem, a to zcela nekomerčním způsobem.

stejně jako k překladové jsem přístup získal díky ochotě a pochopení rodiny.¹¹

Nesmírně rád bych postupně využil této cti, které se mi dostalo, a zejména práce, v nichž František Marek osvědčil výrazně své schopnosti neotřelého a originálního promýšlení základních filosofických či speciálnějších sociálně vědních otázek, poskytl širší čtenářské veřejnosti.

Jednou ze součástí této odborné části pozůstalosti je také nevelká, ale velice zajímavá a podnětná stať *Osobnostní společnost (Personalismus)*. Tuto práci jsem vybral a předkládám ji čtenářské veřejnosti především ze dvou důvodů. Předně jsem přesvědčen, že ač to není rozsahem velká práce, přesto svou základní myšlenkovou konstrukcí velice přesně zobrazuje a vyjadřuje povahu myšlenkového světa svého autora. A zároveň jsem také přesvědčen o tom, že její intelektuální náboj a inspirativní ráz může mnohého ze čtenářů velice výrazně oslovit oním intenzivním způsobem, kterým jsem sám na sobě zažil, když jsem se poprvé do ní začel.

III.

Vskutku zajímavou a podnětnou (a to v mnoha ohledech, které mohou vystupovat pro různě zaměřené čtenáře jaksi v kladném i záporném smyslu, což je ostatně pro myšlenkově bohaté a intelektuálním napětím prostoupené texty vždy typické) studii *Osobnostní společnost (Personalismus)* napsal František Marek podle vlastnoručně poznamenaného zápisu v létě roku 1948 při svém pobytu v Litoměřicích. Mějme tedy na paměti, že své myšlenky o novém uspořádání lidské společnosti zaznamenával jen několik měsíců po tom, co českoslovenští komunisté převzali veškerou moc ve státě a velice rychle začali proměňovat život celé společnosti k obrazu své ideologie.

Studie není příliš rozsáhlá. V poněkud prostorově zúženém formátu A4 má celkem 39 strojopisných stran. Základní obsah tvoří autorova představa o tom, kam by se měl ubírat společenský vývoj a co by mělo být filosofickým východiskem jeho směřování. F. Marek zřejmě pod vlivem velice čerstvých válečných prožitků i s ohledem na tehdejší překotný politický vývoj vnímal společenskou situaci v Evropě a ve světě jako hluboce krizovou a nutně vyžadující změnu. Způsoby změny, o kterých se tak plamenně hovořilo v kapitalisticky orientovaných ideologiích, ve zrůdných fašistických doktrínách či totalitně zaměřených ideologiích marxisticko-leninských a o které usilovali představitelé těchto

11 Základní charakteristiky souboru strojopisů z písemné pozůstalosti Františka Marka, ke kterému jsem získal přístup, jsou následující: Jedná se o tituly překladové (8 titulů) a tituly původních prací dr. Marka (6 titulů). Ve svém souhrnu představuje celkem těchto 14 titulů respekt vzbuzujících 1.049 strojopisných stran formátu A4 .

Co do svého obsahu reprezentuje odborná literární pozůstalost F. Marka velice dobře šíří jeho zájmů, které se často soustředily do pomezích oblastí nejrůznějších sociálních věd. Práce se týkají těchto odborných okruhů: psychologie, sociální psychologie, psychologie náboženství, speciální psychologická (sny) a sociálně psychologická (propaganda) témata , a filosofické aspekty psychologie.

Překladové tituly jsou z podobných oblastí a autory původních textů byli Herbert Gurnee, Jacques Maritain, Arnold Gehlen, Leo Strauss, Dom Mark Pontifex a I. M. Bocheňski.

politických sil, nebyly pro F. Marka především z obecně lidských, a v důsledku toho i filosofických důvodů přijatelné. Jako nesmírně citlivý, vnímavý a zároveň dostatečně fundovaný a odpovědný intelektuál se pokusil nalézt z tohoto mravního a lidsky nedůstojného marasmu společenské krize východisko. To, co v jeho mysli vzniklo jakožto jistý myšlenkový konstrukt nového společenského uspořádání založeného v hlubokém respektu k lidské osobnosti (persona), zformuloval v jakémisi prvním náčrtu¹² nové, „osobnostní společnosti“, ve které by už byly překonány ony konkrétního člověka ničící a krutě postihující společenské jevy a procesy a která by tak poskytovala dostatečně velký prostor důstojný lidský život.

Tomuto základnímu autorskému záměru odpovídá i členění předkládané práce. Proto je první, nejobsáhlejší část (v této první publikaci na str. 7 – 15¹³) věnována obecnějším reflexím a analýzám duchovní krize evropské civilizace z hlediska politicko- a sociálně filosofického a naznačením základních teoretických východisek z krizového stavu. Druhá část (v první publikaci na str. 15 – 19¹⁴) je zaměřena k základním principům nového společenského uspořádání – tzv. personalistického řádu. A konečně třetí, nejkratší část (v první publikaci na str. 20 – 22¹⁵) se zabývá ve zkratce pojatým návrhem na rozhodující pravidla a principy personalisticky koncipovaného hospodářství.

Na závěr tohoto velmi krátkého úvodu bych ještě rád přičinil několik poznámek spíše technického rázu. Při přípravě této práce k publikování jsem zvolil následující editorský postup:

Práci uvádím v podobě, v níž se zachovala v pozůstalosti. V původním strojopisu jsou autorem vyznačeny korektury dvojího druhu. První jsou vyznačeny obyčejnou tužkou a jsou zřejmě staršího data, druhé jsou vyznačeny tužkou propisovací a jsou nejspíše mladší. Korektury obojího druhu jsou jak formální, pravopisné a stylistické, tak i věcné, doplňující a pozměňující. Běžné tiskové, pravopisné a stylistické úpravy jsem pouze převzal a zvláště neoznačoval. V případě oprav věcných a pozměňujících jsem každou zvlášť vyznačil a v editorské poznámce pod čarou uvedl původní neopravené znění. Žádné jiné úpravy či opravy strojopisu (například z hlediska současných jazykových zvyklostí apod.) jsem neprováděl.

Kromě těchto editorských poznámek jsem si dovolil doprovodit text dr. Františka Marka ještě některými vysvětlujícími poznámkami a krátkými kometáři, které jsou uvedeny až na závěr. Tyto glosy a marginalie nemusí případný čtenář příliš sledovat či brát na zřetel. Z mé strany byly zamýšleny tak, že mohou eventuálně posloužit čtenáři k lepší orientaci v textu, popřípadě mohou být pobídkou k dalšímu promýšlení autorova konceptu. Nejedná se o žádný promyšleně a systematicky vytvářený komentář, neřku-li dokonce o jakési ucelené a analyticky podložené hodnocení. Krátké komentáře a poznámky byly vytvářeny spíše výběrově a také s ohledem na to, že v mnoha speciálních (psychologických, sociálně

12 Plné uvědomění toho, že se jedná spíše o náčrt, resp. jakousi skicu personalisticky koncipovaného pojetí společnosti, umožní čtenáři pochopit lépe „vizionářský“ či „utopistický“ charakter Markova textu.

13 Podle stránkování v originálním strojopise se jedná o str. 1 – 22.

14 V originále str. 23 – 33.

15 V originále str. 34 – 39.

psychologických, ekonomických či sociologických) otázkách se necítím být nijak kompetentní. Skutečné zhodnocení práce a vůbec celého konceptu osobnostní společnosti (personalismu), jak ho před více než polovinou století navrhl dr. František Marek, ponechávám na čtenáři samotném.

V Hrusicích dne 29. října 2007

František Marek

Osobnostní společnost (Personalismus)

Psáno v Litoměřicích v létě 1948

Není možno, aby lidstvo nepochopilo, že posavadní hospodářství národů znamená ztráty nejjemnějších radostí a ohrožení celé duchové žně země.

Otokar Březina

Evropská civilizace prochází duchovní a společenskou krizí, kterou lze označit jako vyvrcholení porenasanečního období nadvlády přírodních věd. Rozklad metafyzických vazeb, který renesance přivodila, vedl k světonázorové dezintegraci a rozpad společenského univerzalizmu vyvolal suverénní státní partikularismus a sebestředný nacionalismus. Filozofie vytvářela systémy z částečných hledisek, subjektivizovala se nebo upadala do skepse a do různých forem pragmatismu, takže přestala být zdrojem živého světového názoru a ustoupila ideologiím. Přírodovědecké metody, vykazující ve svém oboru překvapující úspěchy, ovládly veškerou tvořivost evropského lidstva a pronikly i do věd duchovních.

Ideál přírodního zákona, pravidelnosti, nutnosti a příčinné určenosti převládal čím dál tím více i v pojetí člověka a společnosti. Od Montesquieova přírodovědeckého výkladu společnosti jako odrazu daného klimatu rodí se stále nová pojetí člověka jako derivátu přírody, který je beze zbytku vysvětlitelný z přírodní zákonitosti. Tyto teorie odrazu a nadstavby, odrazu klimatických podmínek, geografického prostředí, výrobních poměrů, krve a rasy, psychoanalytického libida nebo jiného aspektu přírody byly filozoficky připraveny a fundovány imanentním monismem idealistickým nebo materialistickým, proklamujícím samovolný vývoj jsoucna, v němž nebylo možno metafyzicky zakotvit svobodnou a odpovědnou osobnost. Přízemní pozitivismus a jednostranně sociologizující výklad kultury dotvrzovaly přírodovědeckou víru v mechanickou společenskou zákonitost.

Také nová¹ společenská věda, klasické národní hospodářství,^a studovala lidskou

I V původním znění odstavce začíná „Nová společenská věda...“

společnost čistě přírodovědecky, jako by to byla společnost mravenčí, v níž je vše determinováno a v níž chod věcí není rušen rozumem a svobodnou vůlí. Klasičtí národohospodáři si vytvořili homogenní abstrakci *homo economicus*^{II,β} člověka jako tvora vyrábějícího, prodávajícího a kupujícího, a zjišťovali „zákony“ těchto hospodářsko-spoolečenských vztahů. Kromě zákona poptávka a nabídka, který však není primárně zákonem hospodářským, nýbrž prostou skutečností psychologickou,^γ obstálo jen málo „zákonů“ slavné kdysi vědy, ba neobstál ani Ricardův „železný“ zákon mzdový. Kapitalismus, který vyrůstal na této víře, že společnost je harmonická příroda, jejíž zákony lze studovat, ale kterou není třeba, ba ani radno nebo možno vytvářet, vyústil v sociálních rozporech a krizích; nejpřesvědčivějším argumentem, redukcí ad absurdum, dokázal, že společnost není příroda. Kapitalistická ideologie, která vytrhla z lidské osobnosti část její aktivity a zabsolutnila ji na způsob přírodního zákona, zanechala po sobě jen zmatek a moře bídy.^δ

Přímým dědicem klasického národního hospodářství je marxismus, který se sám rád označuje jako „vědecký“ socialismus. Kámen úrazu je v tom, že „vědecký“ tu znamená přírodovědecký, takže marxistické pojetí společnosti založené na přírodovědecké abstrakci *homo economicus*^{III} je stejně částečné a jednostranné jako v kapitalismu. Filozofický základ je shodný^{IV}, rozdíl je jen v praktickém postoji. Říká-li kapitalismus: Jde to samo, nezasahujme rušivě!, je zásadou marxismu: Jde to samo, ale urychleme to! Společnost zůstává derivátem přírody, neboť i v marxismu společnost je produktem vyvíjející se Hmoty, jež je v podstatě totéž, co Hegelova Idea. Hmota se prý mění a vyvíjí primárně a společnost je nevyhnutelně určena vývojovým stupněm hmoty. Například pokud se v době společenské výroby ještě vyskytují ideologie jiné než kolektivistické, jsou to jen přeživší a vegetující odrazy poměrů minulých a jejich nositele je nutno vymýtit, aby nezdržovali přizpůsobování společnosti primárním a svézákonným změnám hmoty.

Pokud marxismus byl jen ideovou zbraní v boji dělnictva proti kapitalismu, konal důležitou historickou funkci a právě víra v přírodní nutnost společenských změn v zamýšleném směru byla velikou posilou v boji, zvláště v dobách neúspěchů, zatímco ideové a filozofické omyly se nemohly ještě konkrétně projevit. Jakmile však byla na jejich základě budována a organizována skutečná živá společnost, stala se deterministická ideologie marxismu abstraktním rámcem, do něhož se život musí vtlačovat násilím. Z ideologických důvodů se pak přirozený život společnosti deformuje pomocí všech nástrojů násilí duchovního i fyzického. Teprve v realizaci se opět nejpřesvědčivěji ukazuje, že marxismus je systém důmyslný, ale racionalisticky schematický a zabíjející. Klamné a nesprávné ideje mohou být účinnou zbraní v boji o moc – a to je úkolem ideologie – ale nelze na nich vybudovat lidsky spravedlivý a životný společenský řád. Kapitalismus i marxismus odmítly budovat společnost na člověku jako svobodné a tvůrčí osobnosti a přijaly klamné představy^V přírodovědeckých století, že člověk a lidská společnost je totéž, co kterákoliv jiná část přírody. Obě ideologie jsou založeny na stejném omylu a obě krutě^{VI} vykupují své omyly.^ε

Každá nová doba začíná tím, že nově definuje základní společenské pojmy: člověk a společnost, právo, vlastnictví, spravedlnost, stát, autorita atd. Všechny diagnózy naší doby konstatují, že prožíváme krizi končící epochy, ať se tím končícím historickým obdobím míní

II Kurzíva byla autorem dodatečně vyznačena.

III I tato kurzíva byla vyznačena autorem dodatečně.

IV V originálním strojopise je na tomto místě „stejný“ opraveno na „shodný“.

V V originále je zde opraveno „víry“ na „představy“.

VI Původní „...mají své krutosti, jimiž...“ je opraveno na „krutě“.

hospodářský liberalismus, porenasanční materialismus nebo dokonce zánik anticko-křesťanské kultury. Nepoznáme však, co končí, dokud nepostřehneme, co vzniká, co se rodí v objektivních předpokladech vnějšího světa i v lidských myslích. Přejít ze starého řádu do nového nebývá plynulý ani náhlý. Rozklad a chaos, jímž se vyznačuje kritické období srážky protichůdných idejí, postojů a hodnot, je rozhodující dobou odpovědného kolektivního rozhodování, kdy jde o to, z tříště idejí a hodnot zvolit takové, které dají společnosti nový život. Je-li volba správná, společnost se přerodí, jako se upadající antická společnost vymanila ze smrtelného materialismu volbou idealistického křesťanství. Přijetí nových idejí však není automatickým a nutným „odrazem“, nýbrž svobodným a odpovědným kolektivním aktem, přičemž odmítnutí volby nebo omyl ve volbě znamená znehybnění a zánik společnosti. Tato smrt civilizací je známa z historie, ale i doba nedávna znovu potvrdila riziko volby falešných idejí a hodnot, jak se projevovalo v debaklu fašismu a nacismu.

Člověk se neustále musí vyrovnávat se skutečností, ať je to skutečnost přírodní, kterou nevytvořil, nebo civilizační, která je výsledkem tvůrčí činnosti jeho ducha. Vynálezy a objevy a jejich technické aplikace, vzešlé z ducha a rukou člověka, stávají se vnějším světem, s nímž se člověk musí nově vyrovnávat tím, že upravuje své instituce a společenské řády, aby konec konců člověk svými výtvy neutrpl jako člověk, nýbrž aby mu vše napomáhalo ke stále většímu rozvíjení člověčenství, osobnosti a svobody.

Mluvíme-li dnes o společenské krizi, musíme proto co nejrozhodněji odmítnout jakékoliv malátné mluvení o degeneraci západního lidstva a o nevyhnutelném zániku západní kultury.⁵ Velké výkony v oblastech vědy a techniky nesvědčí o degeneraci inteligence, stejně jako výkony ve sportu a válečná hrdinství neukazují na úpadek tělesný. Společenská krize je způsobena nesprávnou volbou idejí a pokulhávajícím vyrovnáváním s novými civilizačními skutečnostmi rázu technického i kulturního. Prožíváme bankroty pochybených ideologií a hluk jejich pádu vyvolává dojem, že se hroubí celá evropská kultura. Ale kultura nejsou ideologie, jež narůstají na společnosti jako nádory, zachavují celé její části a jsou mocné a nápadné. Kultura záleží vždy v několika základních ideách a hodnotách, jež převážná část lidí nosí v sobě a prožívá zcela spontánně a nevědomky. Dosud i nejtemnější ideologické režimy v Evropě byly nuceny šířit svá zla pomocí lži, přetvářky a kamufláží, aby oklamaly živou anticko-křesťanskou kulturu, kterou v sobě nosí – často nevědomky, někdy i proti své vůli – téměř každý Evropan. Zhroucení a zkompromitování ideologií bude novým osvobozením kultury a uvolněním cesty k novému společenskému řádu kulturnějšímu, tj. lidštějšímu. Kdybychom se dovedli zbavit provinčních měřítek, odložit netrpělivost člověka, který by chtěl nejrady stlačit všechnu budoucí historii do pouhého úseku své vlastní generace, a podívat se na evropskou civilizaci tím pohledem, který jsme zvyklí měřit jiné tisícileté civilizace, pravděpodobně bychom poznali, že vlastně nežijeme jenom na konci staré epochy, nýbrž také^{VII} v prvních rozběhách epochy nové, která právě překonává své dětské nemoci a cestou zkoušení a omylů hledá svůj vlastní řád.

Problémy tohoto a minulého století vyplývají z přeměny společnosti po výtce zemědělské ve společnost průmyslovou, z přeměny, která byla tak prudká a dalekosáhlá, že bývá označována jako průmyslová revoluce. Zájmy člověka – který je jedinou hodnotou absolutní, již všechny ostatní hodnoty mají sloužit jako prostředky k plnému uskutečnění osobnosti – byly v této době přerodu mařeny ideologiemi, které se odpoutaly od konkrétního člověka jako upoutaný balón, jehož lano bylo přetřato, a chtěly utvářet svět

VII „...jenom....také..“ vloženo na základě vlastnoruční autorovy opravy.

podle domnělých abstraktních zákonitostí. Filozofickým základem těchto ideologií byl kosmologický optimismus,¹¹ věřící v automatickou správnost všeho vesměrného a společenského dění: v Leibnizově podání „předzjednané harmonie“ světa byl zdůvodněním liberalistického *laissez-faire*,^{VIII} v Hegelově automatickém vývoji Ideje, v němž se rozumnost ztotožňuje s tím, co jest, stal se ospravedlněním veškeré reakčnosti od průšáctví až k fašismu, a v marxistické verzi o samovolném vývoji Hmoty, ztotožňujícím správnost s okamžitým předpokládaným stadiem vývoje hmoty, stal se nástrojem diktatury těch, kteří se pokládali za nejbližší hmotě a tedy za nejschopnější vycítit nebo „odrážet“ budoucí vývojový směr Hmoty.

Historie není ani dokonalý řád, jednou provždy Bohem pevně stanovený, jak si to představoval Leibniz, avšak není ani přírodním, tj. nutným vývojem Ideje nebo Hmoty, jak se domnívali Hegel a Marx; historie je výslednicí neutuchajícího boje člověka s přírodou a se sebou samým, výslednice mnohých svobodných rozhodnutí^{IX}. V průběhu historie není nic nutného: proto je nevypočitatelná a stále ohrožená a nepřipouští víc než odhady věcí budoucích. Víra v nepřetržitý pokrok a v nutný vývoj ke stále dokonalejšímu lidství patří k těm omylům devatenáctého století, jež tak surově vyvrátilo století dvacáté. Potírat tuto ideologii automatického pokroku dnes už není o nic naléhavější než bojovat proti fatalistické ideologii rebarbarizace. V dějinách není mechanické samočinnosti, dějiny nejsou výslednicí téže nutné přírodní zákonitosti, která působí, že z daného^X semene vyrostе strom určitého druhu a tvaru. Subjektem dějin je člověk, který má – na rozdíl od veškeré ostatní přírody – svobodnou vůli; civilizace a kultura jsou dílem člověka, které vytváří svobodně a odpovědně z daných podmínek. Poněvadž nelze vědecky stanovit budoucí chování člověka jedince, nelze vědecky určit ani budoucí osudy společnosti a kultury. Tzv. „vědecký“ socialismus na základě empirických pozorování, omezených místně a časově, stanovil vývojové „zákony“ společnosti a podle nich předpověděl sociální revoluci v průmyslové Anglii, revoluce však vypukla v zaostalém Rusku. Shoda některých objektivních společenských skutečností, některých „náhod“, ale především rozhodná vůle skupiny odhodlaných mužů v kritické situaci daly směr historii.⁰

Každá historická situace chová v sobě vždy celou řadu možných řešení, od špatných přes dobrá k nejlepším, a z těchto možností volí svobodně člověk, který není^{XI} jen příroda jako mravenec, nýbrž je z části příroda a z části svoboda. Když člověk vynalezl parní stroj a našel pro něj použití ve výrobě, objevilo se ve světě – zásluhou lidského ingenia – něco nového, s čím se člověk musel znovu vyrovnávat, aby to řádně začlenil do života společnosti. Kapitalismus však nebyl nutný, právě tak jako nemusel nutně vzniknout průmyslový proletariát. Nevznikl z vývojové nutnosti, nýbrž z porušení spravedlnosti. Jen na lidech a jejich ideách záleželo, jak budou vypadat hospodářské vztahy za průmyslové civilizace. Argumentace spojující nutně a kauzálně společenskou organizaci s výrobními prostředky nebyla by vůbec možná, kdyby nepředcházela hegelovská redukce člověka na pouhý vývojový projev objektivna, který je koneckonců stejné podstaty jako jiné vývojové projevy téhož objektivna, tedy i stejné podstaty jako ty výrobní prostředky. Kdyby evropská společnost v rozhodující historické situaci rodícího se kapitalismu a za průmyslové revoluce byla volila ideje jiné než ideje bezohledného renesančního individualismu, římského pojetí absolutního vlastnického práva a deterministických pojetí společnosti, vypadalo by

VIII Kurzíva dodatečně vyznačená autorem.

IX Závěr věty „..., ale i náhod a omylů.“ autorem z originálu vypuštěn.

X V originále je „určitého“ nahrazeno autorem „daného“.

XI Na tomto místě bylo autorem vypuštěno „celý“.

evropské hospodářství a společenské instituce jinak i za stejných výrobních prostředků.¹

Toto si dnes musíme zvláště důkladně uvědomit, neboť bez víry ve svobodu člověka, a to nejen ve svobodu individuální ale i ve svobodu vytvářet společnost podle svých zvolených idejí, zbývala by člověku jen buď nezdůvodněná^{XII} naděje, že se svět vyvíjí sám od sebe k dobrým koncům, anebo fatalistická rezignace. Na této víře ve svobodu a odpovědnost člověka stojí všechny naše zásady osobnostního společenského řádu. Našimi odpůrci jsou všechny ideologie, jež v jakési sociologické krátkozrakosti generalizují a petrifikují zkušenost sociálně a historicky omezenou, vytrhují z člověka tu část jeho složitého psychofyzického ústrojenství, která se jim hodí do zjednodušených abstraktních schemat, a zabíjejí tak člověka jako osobnost. Sociologie minulého století vypracovala celou řadu teorií o pružinách společenského vývoje. Starší teorii klimatickou doplnila teorií geografickou a demografickou, především však naukou o biologických činitelích v historii, o vlivu prostředí a o pružinách hospodářských. Pokud tyto teorie zůstávají vědeckými pokusy o výklad společenského dění, potud popisují skutečné faktory sociálního života, jež v určité době a za daných podmínek mohou mít značnou působnost. Ale jakmile se kterýkoliv ze společenských činitelů generalizuje v ideologii, jež je duchovní zbraní politiky, stává se nebezpečím pro svobodnou společnost. Degenerace filozofie a sociálních věd v ideologie je nejosudnějším přínosem devatenáctého století. Povýšení ideologie nad filozofii a vědu ohlásil poprvé Karel Marx svým požadavkem, aby filozofie svět nevykládala, nýbrž aby sloužila jeho změně.^K Prakticky to znamená, že filozofie a věda byly podřízeny politice ozbrojené tou či onou ideologií. Na místo objektivní vědy byl ve dvacátém století vědomě povýšen mýtus.

Východiskem a cílem společenského řádu nemůže být ideologie, nýbrž *konkrétní člověk*.^{XIII} Cíl společnosti a státu je zcela konkrétní: aby každý člověk mohl žít jako člověk. Měřítkem účelnosti a správnosti je prospěch konkrétního člověka a nikoli shoda s abstraktní ideologií.^λ Kolektivní pojmy lidstava, státu, národa, třídy a strany^{XIV} mají tendenci odpoutat se od živého člověka a jevit se jako nezávislé entity, jež existují jaksi vně jednotlivého člověka, ovládají ho a více méně ho terorizují.^{XV} Ideologie zjednodušují sociální úkol tím, že slouží pojmovým pomyslům a nikoliv každému člověku. Tato ideologická zjednodušení jsou praktická potud, že usnadňují uvědomění a vzestup jednotlivých potlačených a zanedbaných skupin, není však možno, aby se na nich vybuodoval všeobecný spravedlivý řád. K tomu je nutně třeba, aby primitivní ideologické zjednodušení bylo nahrazeno mnohotvárnou plností, místo schematičnosti aby nastoupil život a abstraktní pomysly aby byly vystřídány zájmem o konkrétního a jedinečného člověka.

Pojetí společnosti jako *každého člověka*^{XVI} je ovšem nejenom dokonalejší a spravedlivější, ale i obtížnější než jakékoliv pojetí ideologické, jež si generalizuje a zabsolutňuje nějakou částečnou pravdu a částečnou skutečnost. Cesta k takovéto osobnostní společnosti nemůže být cestou násilí a diktátu, neboť má předpoklady nejen vnější, ale i vnitřní. Má-li být každý člověk plně člověkem, skutečnou lidskou bytostí, musí nastat naprostá reálná demokratizace společnosti a musí se neustále zvyšovat vzdělanostní a etická úroveň všech jedinců.^μ

XII Slovo „nezdůvodněná“ bylo autorem vloženo do textu dodatečně.

XIII Kurzíva byla dodatečně vyznačena autorem v originálním textu.

XIV Výraz „...a strany...“ byl doplněn dodatečně.

XV Závěr tohoto souvětí v originále původně zněl: „...existující jaksi vně jednotlivého člověka, ovládající ho a více méně ho terorizující.“

XVI Opět dodatečně vložená kurzíva.

První dvě podmínky, demokratizace a zvýšení vzdělanosti, byly v posledních sto a desítiletích^{XVII} do značné míry splněny a přinesly formální osvobození člověka a formální rovnost. Přispěly k tomu především nové výrobní prostředky a nové prostředky šíření vzdělanosti, jakož i nábožensko-demokratické přesvědčení, že lidé, kteří jsou si rovni před Bohem, jsou si rovni i mezi sebou.

Vynález a rozšíření knihtisku usnadnilo rozvíjení středního stavu jako politické moci. Vzdělané měšťanstvo bylo s to zmocnit se výrobních prostředků, vytvořit vládnoucí třídu, zajistit si svobodu podnikání a pěstovat až do konce ideje a předpoklady, z nichž vyrostlo, hlavně pak svobodu a vzdělanost.

Vynález rotačky, filmu a rádia kryje se časově s mocenským nástupem dělnické třídy. Již sto let dělnictvo svádí boj o výrobní prostředky. Byl-li vzestup měšťanstva založen na bohatství a na knize, je dělnické hnutí založeno na početnosti, na denním tisku, filmu a rozhlasu,^{XVIII} společnosti, které se o dělnictvo opírají ideologicky, nevyznačují se kulturou, nýbrž propagandou. Měšťanstvo bojovalo proti feudalismu a opíralo se o bohatství a vzdělanost. Jeho praktická morálka povýšila na nejvyšší hodnotu hmotný zisk a finanční úspěch; obecnému shonu za těmito hodnotami uvolnila všechny zábrany vnitřní i vnější. Úctou ke svobodné tvořivosti a vzdělanosti přivodila však ovzduší, v němž se mohla rozvíjet i rozbujet činnost kulturní v nejširším slova smyslu.^v

Vzdělanci měli poměrně široký okraj svobody ve vědě a v umění – v některých zemích tu vůbec nebylo omezení – v oblasti politiky však byli jako celek bez váhy, ne-li služební. Měšťákům tanul na mysli ideál aristokratů, jichž životní styl chtěli rozšířit na sebe. Výsledky byly kladné, pokud byli v boji o rozšiřování svobod, avšak postavili se proti historii, jakmile svou svobodu a nabytá privilegia ohraničili tak, že sobě vyhradili svobodu reálnou a nové rodící se dělnické třídě ponechali jen svobodu formální. Odmítali další společenskou změnu a další rozšiřování reálné svobody a postavili se proti námezdně pracujícím. Zpřístupněním vzdělání, laciným tiskem atd. vzrůstala však úroveň pracujících tak rychle, že záhy přestali být spokojeni s postavením otroků bez nároku na vlastní osobnost. Někdejší idealismus měšťanstva stal se třídně omezený a zvrhl se v třídní sobectví. Zamítlo sociální spravedlnost a tím se postavilo proti historii, neboť idea spravedlnosti nikdy nepřestane lidstvo zneklidňovat.[§]

Čtvrtý stav, třída pracujících rukou, našel si své vůdce v řadách inteligence, která je vlastní nositelkou ideálů etických, všelidských. Západní socialismus, který marxisté označují pejorativním přívlastkem utopický, byl v základě etický, a nikdo dnes nedovede odhadnout, jaký by byl jeho vývoj, kdyby mu nebyla vzata síla materialistickým marxismem. Předmarxovský socialismus odmítal^{XIX} kapitalismus proto, že chtěl spravedlnost pro člověka a hodnotil člověka výše než hospodářský systém. Tento etický základ socialismu je velmi důležitý; kdyby^o se byl uplatnil, nemohl by zájem ideologického systému převládnout nad zájmem člověka. I Marx a Engels vyšli původně z tohoto humanitního socialismu v kritice kapitalistické společnosti, která zní zcela personalisticky, když Marx mluví o dvojím odcizení člověka sobě samému, jež nastalo^{XX} v kapitalismu.^π Sami však humanismus nepřijali za program, nýbrž odložili jej jako vzdálený cíl až do utopické beztřídní společnosti, která má být místem naprosté svobody a blahobytu. Programem na neomezenou dobu stala se marxismu vláda násilí. Zásadní popření hodnot

XVII V originále bylo původně pouze „desítiletích“.

XVIII Autorova oprava. Původně bylo v textu „...na počtu a na denním tisku...“

XIX V původním znění stojí „...byl proti...“.

XX V originále „...člověka sobě v kapitalismu“. Autorova oprava.

etických a víra ve vývoj podle mechanických formulek ideologie způsobily ustrnutí. Jakmile se marxismus pokouší vybudovat společnost na svých ideologických základech, dostává se do slepé uličky: diktatura stává se chronickou, protože útlak inteligence budí stále nový odpor, který je v nesvobodě tajný^{XXI} a nekontrolovatelný, trvání diktatury se prodlužuje a útlak zesiluje. Marxistická společnost nemůže nebýt proti skutečné inteligenci, a ta zase nemůže žít a tvořit bez svobody, neboť by zradila svou podstatu, kdyby se zřekla etického smyslu života. Proto v marxistické společnosti, podobně jako v jiných totalitách, svobodná inteligence je potlačována všemi prostředky likvidace přímé i nepřímé, v neposlední řadě pak tím, že se právo na vzdělání omezuje třídě a že se pěstuje školení odborné^{XXII} a nikoliv humanitní, jež jediné rozvíjí skutečnou inteligenci.^v

Touto zradou člověka a jeho svobody – a svoboda musí být i bezprostředním cílem každé společenské změny – dále nenávidí ke svobodné inteligenci – a jiné není – dostal se marxismus do rozporu s historií a stal se hnutím reakčním. Historie zajisté není samovolným, předem stanoveným a vypočitatelným vývojem, v němž pozdější je vyšší než dřívější, nýbrž je bojem člověka o uskutečňování věčných hodnot dobra, pravdy a spravedlnosti a svobody, stupeň jejich realizace je pravou mírou „pokrokovosti“ nebo „reakčnosti“.^p Marxismus končí své historické poslání zároveň se svým bojem proti kapitalistickému utlačovatelskému řádu, staví se na jeho místo a stává se utlačovatelským řádem nového typu, překonává všechny dosavadní historické formy útlaku, neboť nové technické a organizační prostředky umožňují téměř absolutní likvidaci svobody a naprostý vykořisťovatelský monopol.^{XXIII}

Protihistorická situace marxismu stává se tím vyhraněnější, že poslední desetiletí přinášejí zrychlený početní růst nové společenské vrstvy, sociologické inteligence. V dřívějších dobách byla inteligence vždy jen nepočtená a služebná. Sloužila králům a knížatům, kteří založili svou moc na dovednostech vojenských a na mýtu krve, sloužila měšťákům a kapitalistům, jejichž moc vyvěrala z bohatství a z vlastnění výrobních prostředků, ale sloužila i budoucí nebo uskutečněné diktatuře proletariátu, která zamýšlela inteligenci zlikvidovat nebo přeškolit na propagační velebitelé nejbyzantinskějšího režimu. Přitom však vzházeli právě a pouze z inteligence četní nositelé idealistických etických postojů a idejí, jež se snažili uplatňovat buď v mezích zákona nebo i za cenu konfliktu s vládnoucí mocí. Až do minulého století nelze vlastně ani označovat po právu inteligenci úhrnným sociologickým názvem, neboť šlo spíše o více nebo méně početné jedince, a přesto byli tito vzdělanci předními bojovníky za svobodu a za lepší řád. I proletářské revoluce musely být vedeny inteligencí, jak uznal sám Lenin. Bylo by zbytečné říkat samozřejmost, že nesobeckost, objektivní hodnocení a nadšení pro věc druhých, tj. pro spravedlnost, jsou znaky ducha, kdyby lidé v posledních letech nebyli mateni různými mýty tvůrčí krve, tvůrčí hmoty a tvůrčích instinktů. Bývalo a bude opět samozřejmé, že tvůrčí je jenom duch a pouze duch chce být svobodný.⁵ Míra vnitřní svobody a etičnosti je dána stupněm uskutečněné duchovosti. I protilidské režimy fašismu musely mluvit inteligenci o velké budoucí svobodě, aby se zmocnily její tvořivosti a idealismu a mohly jej vykořisťovat pro své účely.

Ani dnes inteligence není třída, nýbrž, jak říkají marxisté, pouze mezitřída. Převládá-li u ní idealismus svobody, přiklání se k měšťácké demokracii, vítězí-li v jejím tragickém konfliktu idealismus sociální spravedlnosti, staví se na stranu proletářské revoluce. Protože

XXI „Tajný“ dodatečně doplněno autorem.

XXII V originále bylo původně „...že se dovoluje jen školení odbornické...“.

XXIII Slova „...a naprostý vykořisťovatelský monopol.“ byla autorem doplněna dodatečně.

se nemůže beztrestně vzdát ani svobody, ani sociálně etické odpovědnosti, bývá zklamána na obou stranách, takže není divu, že se značná část inteligence – bohužel – izoluje mimo pravici a individuálně si hledá soukromý pohled na sociální problematiku a nové řešení, které by jí umožňovalo čestný život.

Aby se inteligence stala politicky významnou vrstvou a uskutečnovatelkou samostatného historického poslání, k tomu je třeba dvou předpokladů: početnosti a uvědomění. Početnost inteligence vzrůstá od minulého století zrychleně jednak šířením vzdělanosti – povinnou školní docházkou, obecným přístupem k vyššímu vzdělání, tiskem, rozhlasem, apod. - jednak změnou výrobních poměrů. Zavedení hromadné výroby vytvořilo v prvním stadiu novou společenskou třídu, proletariát. Svou početností, uvědoměním a solidaritou dosáhla tato třída značné moci a dala svým zájmům, které byly čistě hospodářské, výraz ideologický a politický. Změna výrobních prostředků a poměrů však pokračuje dále. Postupná mechanizace výroby nahrazuje čím dál tím více manuální práci, takže výroba vystačuje se stále menším počtem manuálních pracovníků. Mystická teorie hodnoty, kterou marxismus chtěl ideologicky zdůvodnit prvenství manuální práce a podle níž hodnota vzniká pouze z práce rukou, tato teorie stává se neudržitelnou při konfrontaci s moderními mechanizovanými továrnami, dělnická třída sama přestává být třídou manuálně pracujících a sociálně porobených a překračuje poznenáhlu zenit svého historického poslání^{XXIV} jako revolučního proletariátu, bojujícího o své politické a sociální osvobození. Ve svobodné a technicky pokročilé společnosti sama se zvolna likviduje změnou životního stylu, zvyšováním životní úrovně a vzdělání, proměnou pracovních úkonů, v nichž je stále silnější prvek inteligentní – zkrátka přesunováním do nové společenské vrstvy, do inteligence. Při mechanizaci výroby zemědělské redukuje se dříve početný stav zemědělského dělnictva na minimum. Ale i v průmyslu mění se progresivně poměr mezi počtem továrního dělnictva a správními, technickými a organizačními zaměstnanci neustále ve prospěch úředníků. Ba kategorie kvalifikovaných dělníků dosahuje namnoze takové životní a vzdělanostní úrovně, že sociálně již není proletářská a v jejích pracovních úkonech stále více převládá práce inteligentní nad hrubou manuální. Objevují se dokonce první mechanizované a automatizované továrny, kde vůbec není manuálně pracujících zaměstnanců, nýbrž pouze zaměstnanci organizační. Blízká doba uplatnění a rozvíjení atomické energie v průmyslu a v dopravě urychlí tento vývoj způsobem revolučním.^σ

Doba atomické energie shoduje se časově s historickým nástupem inteligence jako početné a politicky odpovědné vrstvy. Až dosud byl stát nástrojem třídní vlády a třídního útlaku a vládnoucí společenské třídy byly většinou založena na zájmech mocensko-hospodářských. Inteligence však není hospodářská třída, nýbrž vrstva kulturní. Nemůže se rozšiřovat jinak než na prospěch druhých, neboť jejím ideálem nejsou politické útvary, nýbrž kulturní člověk, etická osobnost. Materialistická ideologie - kapitalistická i marxistická – strhují státy do šovinistického hospodářského nacionalismu, inteligence sice vyrůstá z národa, ale svými výtěžky a kulturním zaměřením je stejně nadnárodní jako je nadnárodní^{XXV} kultura.^τ

Dosavadní boje o společenský a hospodářský řád pohybují se po jedné koleji, z níž jakoby nemohly vybočit. Na jednom konci je řád kapitalistický s neomezeným vlastnictvím výrobních prostředků a s téměř absolutní formální svobodou, na straně druhé kolektivní vlastnění výrobních prostředků se společenskými útvary, pozůstávajícími spíše z čísel než z

XXIV Následující závěr celého souvětí byl autorem dodatečně vložen do původního textu.

XXV V původním textu je místo „nadnárodní“ uvedeno „mezinárodní“.

lidí. Mezi oběma systémy jsou ještě rozdíly stupňů, kompromisy založené na přesvědčení, že nějakým zkombinováním dvojího zla vznikne dobro. Boje o společenský řád byly dosud zápasy ideologických systémů – a systémy jsou vždy proti životu - , v nichž se ztrácí konkrétní člověk jako východisko a cíl veškeré společenské činnosti.

Jako formy státní organizace, tak i tytéž řády hospodářské^{XXVI} mohou být dobré nebo špatné bez ohledu na specifickou hospodářskou organizaci. Rozhoduje^{XXVII} především to, slouží-li člověku či nikoliv. Ideologické systémy se v praxi neosvědčily a je nutno vzít před nimi v ochranu konkrétního člověka. Musí se zdůraznit, že hospodářský systém je pouze prostředkem a nikoliv cílem, a že jeho kritériem a soudcem je zájem člověka jako kulturně etické osobnosti, jejíž základní předpoklady musí být společností zaručeny každému člověku naprosto reálně.

Tento ideál osobnosti je zajisté nejbližší inteligenci a je v ní poměrně nejvíce uskutečněn. Buržoazie hodnotila především člověka zámožného a podnikatelsky úspěšného, komunismus neuznává osobnost s výjimkou osobnosti politické, kdežto člověk je svou podstatou *osobnost lidská*,^{XXVIII} absolutní hodnota, která musí být vždy cílem a nikdy nástrojem, a každý je povolán, aby ji realizoval v míře co nejvyšší. Jediným úkolem státu je vytvořit a zaručit takové podmínky, aby žádný člověk nemusel žít nepřiměřeně své lidské důstojnosti z důvodů sociálních a politických. /*Nullus homo debet inconvenienter vivere*, Tomáš Akvinský.^{XXIX}/

II.

Zásady personalistického řádu

Práva osobnosti^{XXX}

Zásluhou marxistické argumentace ujala se mylná víra, že čtvrtý stav jako sociálně nejnižší je poslední politickou třídou, která vytvoří definitivní sociální řád; další třídy prostě není. V této argumentaci je dvojí omyl. Jestliže dosud není další třídy, není tím prokázáno, že nemůže vzniknout. Průmyslový proletariát vznikl zavedením hromadné výroby; jakou změnu přivodí zavedení automatizované výroby? Proletariát byl uvědoměn početností a

-
- XXVI V originálním strojopise zněl počátek věty takto: „Tak jako formy státní, i tytéž formy hospodářské...“
Opravu provedl autor.
- XXVII Začátek věty původně zněl: „Rozhodující je...“. Opravil autor.
- XXVIII Kurzívu dodatečně vložil autor.
- XXIX Volný překlad: *Žádný člověk není povinen žít nepřiměřeně (nedůstojně)*. (Původ citátu se mi bohužel nepodařilo vypátrat. F. Marek zdroj, resp. pramen ve strojopise neuvedl.)
- XXX Kurzívu doplnil dodatečně autor.

bídou; obojí může uvědomit i ty, kteří se neživí prací rukou. Druhý omyl je neméně vážný. Je to historická krátkozrakost, jestliže politické vrstvy určujeme pouze hospodářsky. Je to generalizace stavu posledních století, kdy zápasí o vládu dvě hospodářské třídy, třída vlastníků výrobních prostředků a třída pracujících. V historii však byly společnosti s vládou fundovanou jinak než hospodářsky, od společností kněžských, zakládajících moc na tajném vědění, přes společnosti vojenské, hodnotící válečnické výkony, a přes společnosti aristokratické, založené na mýtu krve, až po náběhy ke skutečné demokracii. Lze tedy předpokládat, že hospodářské třídění není nutné a že společnost může být založena v budoucnosti na něčem jiném než na třídním vlastnění výrobních prostředků. Vzdělání a rozšiřující se vrstva inteligence oprávnějí naději, že společenský řád, který vznikne z politického působení inteligence, nebude založen třídně a hospodářsky, nýbrž na nezadatelném právu každého člověka na osobnost.⁹

Svobodný a tvůrčí rozvoj osobnosti však předpokládá zákonné a reálné zaručení základních práv člověka jako osobnosti reálné^{XXXI}, svobodné, hospodářsky nezávislé a zabezpečené.

Právo na život je základním právem člověka. Je zárukou životního minima, tj. nezbytných životních potřeb, v případě nezaviněné neschopnosti pracovního důchodu. Zahrnuje nárok na důchod v nemoci, při invaliditě, ve stáří a^{XXXII} nárok na léčebnou péči. Realizuje se cestou příslušných pojištění a stát necht^{XXXIII} zasahuje ze zákona subsidiárně tam, kde je třeba vyplnit nepředvídatelné mezery nebo kde by důchod z pojištění byl nedostatečný. Povinnost pečovat o osoby neschopné pracovního důchodu není vložena na stát přímo a obecně, neboť by vznikalo nebezpečí zneužití. Avšak když stát zasahuje subsidiárně, činí tak z povinnosti zákona, splňuje nárok a neprovádí činnost charitativní, neboť právo na svobodnou a lidsky důstojnou osobnost je právo nadřazené a stát a jeho hospodářství jsou nástroje, jimiž se uskutečňuje.

Právo na práci je něco jiného než právo na životní minimum nebo na náhradu mzdy, neboť práce je hodnota sama o sobě, již se realizují některé důležité stránky osobnosti, vědomí platnosti a společenské služby, tvořivost, podnikavost, nezávislost atd. Tyto etické a psychologické znaky práce nemůže nahradit žádný systém podpor v nezaměstnanosti ani systém pojištění proti nezaměstnanosti, a proto nelze právo na práci omezit žádnými výjimkami. Na druhé straně však je důsledkem práva na práci pojetí práce jako mravní a společenské povinnosti, neboť požívání důchodu z jiného titulu než pracovního je nemravné a společensky škodlivé. Poněvadž práce je činnost osobnostní a má vyjadřovat maximum individuální tvořivosti, zahrnuje toto právo i nárok, aby druh práce byl volen svobodně.

Tento nárok nelze vždy uskutečnit beze zbytku, neboť zájem o pracovní obory se nemůže^{XXXIV} vždy a plně krýt s potřebami společnosti. I v tomto případě zásada povinnosti práce musí ponechávat možnost svobodné volby zaměstnání v oborech příbuzných, především však se musí čelit těmto konfliktům svobody s povinností dlouhodobým plánováním, řádnou službou statistickou, předvídaním budoucí hospodářské únosnosti a poradenstvím, zacvičováním do oborů příbuzných, úpravou výrobních plánů apod.

Poněvadž zájem živého člověka stojí nad zájmem neosobního hospodářství, nesmí

XXXI Slovo „reálné“ bylo autorem doplněno dodatečně.

XXXII Místo „a“ bylo původně v originále „jakož i“. Opravu provedl autor.

XXXIII Slovo „necht“ dodatečně doplněno autorem.

XXXIV Původně bylo v originále „nemusí“. Oprava autorova.

být práce organizována tak, aby způsobem práce byla ohrožena tělesně i duševně zdravá a vyrovnaná osobnost. Znamená to především, že je nutno stanovit praktické meze mechanizaci pracovního úkonu, a pokud to není možno, zařídit vystřídání pracujících na takových pracovištích po určité době, stanovené lékaři a psychology, aby plná a pružná výkonnost pracujícího byla uchována do nejvyššího věku a aby mechanickou prací nebyla oslabována psychická stránka člověka.

Odmítáme pojetí práce jako zboží, ale odmítáme i pojem pracovní síly jako neosobní a hrubě materialistický, nerozlišující mezi strojem a člověkem. Každý zaměstnanec je spolupracovník a pokud možno i spoluvlastník, který koná hodnotou společenskou funkci.

Právo na rodinu. Práce^{XXXV} je sice základní, ale nikoliv jedinou ani nejvyšší činností lidské osobnosti. Není ani nejvyšší funkcí společenskou. Výdělečná práce tvoří jen předpoklady pro život vyšší, pro život rozumu a srdce, pro uplatnění tvořivosti kulturní a umělecké, a především pro rozvíjení lásky. Travailistické mýty právě vidí rovnocenného člověka jenom v člověku pracujícím ve výrobě, marxisté dokonce jen v člověku pracujícím rukou. Ostatní jsou jim jen přítěží, ať konají jakoukoliv společenskou funkci, ženy-matky nejsou postaveny na roveň neprovdaným pracujícím; děti mají v těchto režimech hodnotu budoucích dělníků a vojáků, takže není divu, když v maskované podobě zavádějí i dětskou práci.

Společenskou jednotkou není jedinec, nýbrž rodina. Právo na rodinu patří k nezadatelným právům člověka. Neodvozuje se ze společnosti, z potřeby jejího dalšího pokračování v nových generacích – na to by nebylo nutně třeba rodiny – nýbrž z biopsychického uzpůsobení^{XXXVI} člověka a z citových a mravních potřeb osobnosti. Jako tvor společenský, tj. o sobě^{XXXVII} fyzicky i duševně nesoběstačný, žije člověk ve společenských útvarech a jeho duševní vyživování je v nich tím intenzivnější, čím jsou tyto útvary užší a primárnější. Bez rodiny jako nejprimárnějšího společenského organismu nemohla by vůbec vzniknout druhotná psychická pouta, jež stmelují společnost v nejrůznějších směrech a vnášejí do ní místo chladné mechaničnosti organizace bohatá citová napětí.

Právo na osobnost, jež má být základem nového společenského a hospodářského řádu, zahrnuje tedy také právo na rodinu, v níž osobnost nejintimněji uskutečňuje své citové schopnosti a přímo se prodlužuje ve vzniku nových osobností. Formální právo na rodinu nepopíral ani kapitalismus ni fašismus, ani komunismus. V praxi však tyto režimy podporovaly nejvyšší plození dětí, aby měly dorost pro cíle svého imperialismu. A činily tak systémem nedůstojných podpor, příplatků, drobných výhod, čestných uznání apod. Tento licoměrný způsob podplácení a lichocení šel v totalitních režimech ruku v ruce s faktickým ničením rodiny jako životní jednoty, a to tím, že stát rodině děti odcizoval a odebíral, mzdovým a cenovým systémem nutil matky k výdělečné činnosti atd.

V našem pojetí znamená právo na rodinu především právo na rodinnou mzdu. Matka nedospělých dětí nesmí být nucena k výdělečné činnosti ani přímo, ani nepřímo. Početnost rodiny má být úměrná citovým a jiným schopnostem rodičů a omezování z důvodů vnějších, sociálních a hospodářských, je nepřímým proviněním společnosti na lidské osobnosti, neboť jí brání v plném rozvíjení.

Rodina je místem vyššího a hlubšího uplatnění osobnosti než pracoviště. Kromě toho je to vitální i duchovní služba společnosti, takže rodina je eticky jednoznačně nadřazena

XXXV Na tomto místě autor dodatečně vypustil „ve výrobě“.

XXXVI Zde autor dodatečně vypustil slovo „rodiny“.

XXXVII Termín „o sobě“ byl dodatečně vložen autorem.

oblasti hospodářské. Nelze říci, že rodina a hospodářství jsou oblasti rozdílné a nesouvisející, nýbrž hospodářství musí sloužit rodině, má-li sloužit osobnosti. Proto odmítáme kapitalistické pojetí mzdy, kterou se kupuje práce jako zboží, ale odmítáme též mzdu jako odměnu za efektivní materiální výkon a zastáváme, že základem spravedlivé mzdy je přiměřené zajištění^{XXXVIII} pro konání určité společenské funkce. Koná-li někdo společenskou funkci učitele, pak jeho plat není jen odměnou za efektivně vykonanou a objektivně měřitelnou práci, nýbrž je zároveň – a je třeba, aby ztoto hledisko pronikalo – nutným předpokladem, aby tuto společenskou funkci mohl dobře konat. Člověk nechce být učitelem jen proto, aby dostával určitý plat, nýbrž chce konat tuto určitou společenskou funkci, k níž se cítí povolán svými schopnostmi a zájmy, a potřebuje k dobrému výkonu této služby přiměřené hospodářské předpoklady. Podobně dělník, kteý koná namáhavou práci, potřebuje minimálně takovou mzdu, aby se mohl přiměřeně živit a šatit, aby tuto společenskou funkci mohl se zdarem vykonávat. Toto hledisko samozřejmě není jediné, jež je ve mzdě obsaženo – vždy se musí počítat např. se sociálním významem práce, s namáhavostí, nebezpečností, estetickou nepříjemností, zvláštní dovedností apod. - ale jde tu o základní složku mzdy: aby člověk vůbec měl reálný předpoklad pro výkon své společenské funkce bez deklasace a ztráty osobnosti. Ostatní komponenty ve mzdě modifikují pak mzdu směrem nahoru o přiměřený počet stupňů.

Aplikujeme-li toto hledisko na to, co bylo řečeno o společenské funkci rodiny, je jasně patrné, že zásada rodinné mzdy není nespravedlností vůči svobodným zaměstnancům, jejichž výkon na pracovišti je stejný jako výkon otce rodiny. Nespravedlnost je v automatickém platovém postupu, kde svobodný služebně starší zaměstnanec má větší plat než služebně mladší živitel rodiny.

Rodinná mzda je spravedlivým a nutným předpokladem pro řádné plnění společenské funkce rodiny. Dosavadní podvodná rodinná politika vedla k postupné, likvidaci rodiny v jejím významu psychickém a mravním, vedla k vykořelení a ochuzení člověka obracela se svými důsledky koneckonců nejen proti zdravé mravní osobnosti, ale i proti společnosti.

Po stránce hospodářské rodinná politika prošla u nás v posledních desetiletích dvěma stadii: systémem příplatků pouze na první dvě děti a systémem příplatků progresivně se stupňujících. První byl nemravný jednak tím, že se týkal jen veřejných zaměstnanců, jednak tím, že nepřímě odmítal větší počet dětí než dvě; druhý se sice vztahoval i na ostatní zaměstnance, ale prozrazoval své vyděračské cíle tím, že příplatek měl přiměřenou hodnotu až od pátého dítěte.

Rodinná mzda, jak ji navrhuje, odmítá ovšem systém příplatků zásadně. Neuplatňuje se, dokud se nenarodí první dítě, neboť bezdětná žena není v domácnosti tak plně zaměstnána, aby konala rovnocennou společenskou funkci. Rodinná mzda se neuplatňuje ani později, je-li žena výdělečně zaměstnána ve stálém pracovním poměru. Jestliže však žena má děti a věnuje se jim /tj. nemá výdělečné zaměstnání/, vyplácí se zaměstnanci rodinná mzda, a to tak, že na každého příslušníka rodiny včetně manželky zvažuje se základní plat nebo mzda o stanovené procento rovnoměrně a bez omezení.

Právo na majetek je zdůvodněno a vymezeno eticky, hospodářsky a politicky. Eticky vyplývá ze základní požadavku, aby žádný člověk nežil nepřiměřeně. Přiměřeností se zde myslí jednak nutný prostor svobody, který poskytuje člověku osobní vlastnictví k plnému a nezávislému rozvíjení osobnosti, jednak nutný předpoklad k výkonu společenské funkce. O

XXXVIII Místo „přiměřené zajištění“ bylo původně „nezbytný předpoklad“. Oprava autora.

přiměřenosti lze mluvit směrem nahoru i dolů. Majetek nadměrný je v rozporu se sociální etikou a svými účinky se obrací proti osobnosti. Vede buď k chamtivosti nebo k rozmařilosti, lenosti a úpadku, v sociálním prostředí vyvolává závist a nevraživost. Na druhé straně majetek nedostatečný vede k depersonalizaci pocitem nesvobody a závislosti a jednostranným soustředěním všech životních sil a zájmů na starosti hospodářské.

Z hospodářského hlediska právo na majetek je zdůvodněno tím, že je vzpruhou pracovního zájmu a uvolňuje tvůrčí síly, pěstuje odpovědnost k sobě a k rodině a je jakýmsi regulátorem pracovní a životní stálosti. Omezení vlastnictví je pak dáno tím, že jedinec nemůže si přivlastnit výsledky kolektivní práce ve větší míře, než odpovídá jeho společenské funkci. Má tedy každý právo jen na tolik majetku, kolik dovede vyrobit, zpracovat a spravovat vlastní činností.^{XXXIX}

Politicky je právo na vlastnictví zakotveno v nutnosti chránit osobnost proti státní moci. Aby společnost byla reálně svobodná, musí se skládat z co největšího počtu vlastníků. Obecná a naprostá závislost na státní moci nepodporuje zdravý politický vývoj. Naproti tomu však politický zájem vyžaduje, aby se vlastnictví, zvláště vlastnictví výrobních prostředků, nehromadilo v soukromých rukou, neboť hospodářská moc představuje skrytě i moc politickou, což odporuje principu skutečné demokracie.

Rozsah osobního vlastnictví vyplývá tedy podle přirozeného práva ze dvou zásad: z principu osobnosti a ze zásady společenské funkce. Majetek je jedním z prostředků k uskutečnění plné lidské osobnosti. Má tedy jedinec právo na takový majetek, jaký odpovídá potřebám lidské osobnosti a jaký předpokládá výkon jeho společenské funkce. Vlastnictví není soukromé v liberalistickém smyslu, neboť každý člověk má v principu stejné právo na osobnost. Při společenské výrobě nejsou hmotné statky výlučně plodem osobního snažení, nýbrž slučují organicky práci mnoha lidí. Proto i vlastnictví je osobní, ale zároveň organické. Pokud přesahuje přiměřenou potřebu osobnosti a její společenské funkce, není vlastnictvím právním, nýbrž jen držbou ve správě ku prospěchu společnosti, která do tohoto majetku může zasahovat podle praktické potřeby a podle hospodářské vhodnosti.

Minimálním rozsahem práva na majetek je právo na pracovní důchod a právo na obydlí /rodinný domek, byt/. Vlastnění obydlí lze uskutečnit na zásadě družstevní.

Právo na vzdělání je integrálním právem osobnosti a nesmí být omezeno ani z důvodů politických, ani z důvodů sociálních. V rozsahu obecného vzdělání je stát zaručuje neomezeně, pokud jde o vzdělání odborné, jež je přípravou na zastávání určitých společenských funkcí, je zaručuje v rozsahu předvídané potřeby na základě objektivního výběru podle schopností a výkonu.

Právo na svobodu je základním právem osobnosti, jemuž ostatní práva dávají reálné předpoklady. Týká se smýšlení, činnosti a projevu a je omezeno pouze svobodou druhých. Nezahrnuje takové ideje a činnosti, které svou povahou směřují proti svobodné společnosti a svobodné osobnosti. Obsahuje též právo na ideovou výchovu vlastních dětí. Stát se nesmí pokládat za duchovní osobu, která je oprávněna vnucovat občanům světový názor překračující zásadu personalistické demokracie.

XXXIX Původní znění závěru věty: „...vyrobit a zpracovat svou práci.“ Oprava autora.

III.

Personalistické hospodářství

Proti sporu kapitalismu a kolektivismu stavíme hospodářství personalistické, osobnostní, sloužící člověku. Jeho půdorys vyplyne z aplikace zásad, jež jsme uvedli jako práva osobnosti.

Finanční kapitál. Peníze samy o sobě nejsou hodnotou, nýbrž jen výrazem hodnoty. Jsou praktickým, ale symbolickým ekvivalentem určitého množství toho nebo onoho zboží. Mají tedy povahu zástupnou a přechodnou: peníze mám jako nárok na zboží a mám je potud, pokud je ve zboží neproměním. Není žádného důvodu, proč bychom měli penězům přisuzovat mystickou vlastnost samoplození dalšího kapitálu, když je „je svatou pravdou, že národní bohatství nevzniká odjinud než z práce dělnické.“ /Lev XIII./^φ

Kapitál nemá ani právní ani mravní nárok na výsledky lidské práce. Akciová společnost je svou podstatou nemravná a musí být prohlášena za nezákonnou, neboť vlastnění akcií dává důchod bez jakéhokoliv pracovního titulu nebo jiné osobnostní účasti. Důchod z podniků, které majitel akcií po případě ani neviděl, je nejhrubší formou vykořisťování, tj. přisvojování výsledků práce druhých. Zákonný úvěr z půjčených /uložených/ peněz také sice nelze zdůvodnit z povahy peněz, ale lze jej obhájit na základě společenské potřeby. Je skutečnou službou společnosti, jestliže se šetří a ušetřené peníze dávají k dispozici národnímu hospodářství. Proto je nejen realistické, ale i správné odměňovat šetření a ukládání peněz zákonnou úrokovou sazbou.

Peněžnictví nemůže být v soukromé ruce. Bude pozůstat ze státního bankovníctví, rozděleného věcně a zájmově do sektorů /národní banka, průmyslová banka, zemědělská banka, živnostenská banka, investiční banka/ a z komunálních spořitelén.

Tak jako kapitál sám^{XL} neopravňuje důchod, nezakládá na něj nárok ani kapitál plus riziko. Odpadá burza peněžní (cenných papírů) i burza plodinová. Zemědělské plodiny tvoří výživu národa, patří ke statkům nepostradatelným, a proto jejich dostatečné množství a přiměřenou cenu zaručuje stát, event. hospodářské svazy pod státní kontrolou. Základní složkou každého důchodu musí být vlastní práce, ať manuální nebo duševní; odpovědnost, riziko atd. jsou složky případkové, jež pracovní důchod modifikují. Kdekoliv se v důchodu vyskytuje složka kapitálová, nesmí sama o sobě podstatně^{XLI} převyšovat svou ziskovou sazbou zákonnou sazbu úrokovou.

Zemědělské vlastnictví je co do rozsahu vymezeno obecnou zásadou o důchodu pracovním. Může tedy vlastnit půdu pouze ten, kdo na ní hospodář, a to v takovém maximálním rozsahu, v jakém je s to ji samostatně obhospodařovat s použitím strojů. Obhospodařováním se zde nemíní výhradně obdělávání vlastní manuální prací, nýbrž vlastní správa

XL Slovo „sám“ bylo doplněno později.

XLI Rovněž slovo „podstatně“ bylo do originálu doplněno autorovou opravou.

hospodářství bez námezdních správců, dozorců, úředníků apod. Jako mez lze vzít hranici 50 ha půdy. Ve veřejném vlastnictví mohou být pouze statky pokusné, školní a pěstitelské.

Kdo na půdě nepracuje, nemůže z ní pobírat důchod. Nikdo nemůže vlastnit hospodářství, na němž sám nehospodaří. Pokud jde o drobný pohyb pozemků, jichž vlastnictví přechází dočasně do rukou hospodáře dědictvím, věnem apod., anebo o pozemky, jichž obhospodařování se vlastník vzdává pro nemoc, stáří nebo z jiného důvodu, mohou být pronajaty^{XLII}, přičemž pachtovné je stanoveno zákonem a odpovídá přibližně úrokové sazbě.

Selský stav má spolu s živnostnictvem velký význam v personalistické společnosti. Jako stav nejméně závislý je individualistickou protiváhou sektorů společenstevních.

O b c h o d mezinárodní se vyznačuje velkými zisky a velkými riziky, takže se často blíží spekulaci. Budiž organizován na podkladě společenstevním jako exportní a importní družstva výrobců, importních oddělení spotřebních družstev, importní družstva maloobchodu apod. Zvýší se tím bonita obchodního partnera, sníží se riziko a vyloučí se zisky jednatelů a zprostředkovatelů.

V e l k o o b c h o d se v některých sektorech stane zbytečným přímou dodávkou výrobků maloobchodu /textil/, jinde zásobováním z vlastních zdrojů /spotřební družstva/, anebo činností nákupních a prodejních družstev malovýrobců. Tyto vývojové tendence budou podporovány, neboť velkoobchodní zisky nelze označit jako důchod čistě pracovní a krom toho vedou ke vzniku společensky nežádoucí obchodnické morálky. V oborech, kde by se tyto nové formy distribuce zatím nejevily vhodné, budiž ponechán soukromý velkoobchod vázaný na živnostenské oprávnění.

O b c h o d n í d o m y a jednotkové domy nebudou v soukromém majetku. Jejich idea je v základě kapitalistická – přivést zákazníka ke koupi toho, co nepotřebuje – a není důvodu, proč by se vůbec měly podporovat. Převezmou je spotřební družstva.

M a l o o b c h o d je buď soukromý nebo družstevní /spotřební družstva, prodejní družstva výrobců/. Soukromým podnikatelům není dovoleno zřizovat maloobchodní filiálky.

D o p r a v a železniční, silniční^{XLIII}, letecká a paroplavební je v rukou státu. Doprava osob je služba veřejnosti, která vyžaduje spolehlivá bezpečnostní opatření. Pokud má pravidelný jízdní řád, je státní. Dopravu drožkami, dopravu příležitostnou, jakož i dopravu nákladů /spedici/ mohou provozovat osoby soukromé, které mají předepsané předpoklady.

Živnosti poslužné jsou provozovány majiteli živnostenských oprávnění, avšak s tím omezením, že není dovoleno zřizovat provozovny pobočné. Rovněž není dovoleno zřizovat provozní družstva, která by odstraňovala soutěž.

Živnostenská výroba je buď soukromá nebo družstevní. Řemeslná výroba budiž podporována a chráněna, neboť řemeslo podobně jako zemědělství pěstuje zdravé vlastnosti

XLII Místo „pronajaty“ bylo v originále původně „předány do pachtu“.

XLIII Slovo „silniční“ bylo do originálu vepsáno dodatečně autorem.

mravní, hospodářské i politické.

Průmyslová výroba klíčová – doly, hutě, těžký průmysl, zbrojní průmysl, výroba elektřiny – je v rukou státu, neboť tento průmysl představuje velkou moc hospodářskou i politickou.

Komunální podniky jsou ty, které se zvláštní povahou hodí do správy obce /jatká, el. dráhy apod./

Výrobu spotřebního zboží organizují především spotřební družstva, nebo družstva výrobců.

Individualistické průmyslové podniky jsou dovoleny jen pokud majitel sám podnik řídí a spravuje jako zaměstnanec podniku. Rozsah takových podniků nebude větší než 50 zaměstnanců nemocensky pojištěných.

Akciové společnosti nejsou povoleny zásadně, zákon o akciových společnostech bude zrušen. Nezákonné jsou i jakékoliv jiné formy krytí bezpracného důchodu.

Podniky nad 50 zaměstnanců, které nejsou ani klíčové /státní/, ani komunální, ani družstevní, budou organizovány jako společenstevní podniky, jež jsou ve vlastnictví všech zaměstnanců, jsou spravovány ředitelstvem a zaměstnaneckou radou, a užívají jistého výnosu k prospěchu zaměstnanců.

Personalistický řád zaručuje všem svobodný a důstojný život lidské osobnosti. Je k nepospěchu pouze těm lidem, kteří chtějí žít z bezpracných důchodů nebo z práce druhých, prospívá však všem, kdo se živí vlastní prací, především dělnictvu a pracující inteligenci. Jeho cílem není nivelizace, nýbrž vyrovnávání společenských rozdílů směrem nahoru, osvobozením a povýšením všech pracujících na osobnosti. Je to program evoluční, nespolehá na násilí, nýbrž na rozum a dobrou vůli, na účinné demokratické přesvědčování a na demokratické prostředky uskutečňování vůle lidu. Místo lichocení, demagogie a podvodných ideologií dává pracujícím reálnou záruku života lidsky důstojného.

- α V současnosti bychom asi použili ustálený termín „klasická politická ekonomie“.
- β V české filosofické literatuře 60-tých let XX. století pojednal téma „člověka ekonomického“ (*homo oeconomicus*) například K. Kosík. Viz Kosík, K.: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Academia, Praha 1966, str. 61 a násl.
- γ Některá autorova tvrzení (a nebude jich málo) by vyžadovala bližšího vyložení či zdůvodnění. Uvedené tvrzení jistě mezi ně patří. Již ve svém krátkém úvodu jsem ovšem upozorňoval na to, že práce byla autorem pojata jako návrh základního konceptu a je proto spíše jakousi skicou, v níž jsou formulovány především závěry určitých myslitelských výkonů, nikoli jejich průběh a ani jejich podrobné odůvodnění.
- δ F. Marek, a je to vcelku pro jeho text typické, je v dikci svých tvrzení a závěrů často velice radikální a nekompromisní, nicméně nelze zapomínat na zjitřený dobový kontext, ve kterém jeho práce vznikala. Doba nebyla nakloněna jemným a distinguovaným stanoviskům a od každého, a tím spíše od vnímavého intelektuála, vyžadovala jasný názor.
- ε Opět je zřejmé, že autorova tvrzení jsou velice úderná, avšak jeho popis a zdůraznění naprosto záporné úlohy ideologií, tj. doktrin jak politických, tak i politickoekonomických a sociálně filosofických, v sociální praxi je vskutku velice trefné a nebál bych se říci, že v současné době stále ještě neobyčejně aktuální. I když od vzniku práce Fr. Marka uplynulo šest desetiletí a česká společnost se posunula do úplně jiných poloh, na uvedené charakteristice ničivé a destruuující moci ideologií to nic nezměnilo. Vůči konkrétnímu člověku záporné působení ideologií neztratilo nic ze své intenzity. V současné době společnost (a česká společnost je dobrým příkladem) často trpí neustálými střety přeideologizovaných stanovisek. Jejich zastánci ukrytí za mohutnými předprsnými ideologickými dogmat ostřelují své protivníky prudkými střelami dogmaticky pojatých idejí v naději, že rozmetají nepřátelské ideologie a budou moci konečně vtisknout společnosti podobu, která naplní jejich abstraktní představy. K tomu snad bude vhodné připojit poznámku, kterou nedávno zesnulý český filosof Karel Kosík na adresu současných ideologií poznamenal: „Filosofie oslavuje Byti, kdežto ideologie přikrašluje převrácené poměry.“ (Kosík, K.: *Jinoch a smrt*, Hynek, Praha 1995, str. 42.)
- ζ Nelze zde nepoznamenat, že i v těchto tematizacích vyznívají myšlenky F. Marka pozoruhodně aktuálně. Samozřejmě, že s mnoha jeho vývody není možné ihned souhlasit, avšak to, že vyznívají opravdu inspirativně, je nepopiratelným faktem. Přestože současné diskuse o možném „konci západní kultury“ jsou jistě motivovány událostmi a ději, o nichž nemohl mít autor práce ve své době ani ponětí, mohou v nich jeho názory vyvolávat plodné napětí. Není možné pominout také jakousi jasnozřivost autorovu, s níž ve své době vnímal potřebu vypořádat se i s těmito názory způsobem, ve kterém bude zdůrazněn především pohled opřený o dostatečný odstup od malicherných ideologických hádek a neplodných „ideových diskusí“. Pohled F. Marka je cenný zejména tím, že je to pohled „sub specie humanitatis“, což je pohled, kterého většina dnešních ideologů není schopna. (Výraz „sub specie humanitatis“ jsem si dovilil použít jako parafrázovanou podobu proslaveného výrazu „sub specie aeternitatis“, jehož autorem je holandský filosof 17. století B. Spinoza.)
- η Zdá se, že pro F. Marka byl „kosmologický optimismus“ filosoficky zcela nepřijatelný. Na tomto názoru samotném by nebylo nic podivuhodného zejména s ohledem na celkový ráz Markova pojetí člověka a jeho společnosti, ve kterém nemají obecně ontologické či „kosmologické“ souvislosti žádnou relevanci a jsou spíše zdrojem omylů a obtíží. Nemohu ovšem pominout skutečnost, že jeho podání filosofických konceptů G.W. Leibnize, G. W. F. Hegela aj. působí přece jen až příliš zkratkovitě. Expozé kosmologického optimismu je přespříliš podřízeno autorovu záměru, než aby mohlo být přijato jako adekvátní. Působí totiž tak, že čtenář může nabýt dojmu, že zmínění němečtí filosofové (stejně jako mnozí jiní myslitelé) prostě pouze věřili v „předzjednanou harmonii“ či v „samovolný vývoj Ideje“. To by ovšem bylo nesmírně hrubé zkreslení historické skutečnosti. Leibniz a Hegel byli natolik hlubocí filosofové, že jejich základní koncepty rozhodně nepředstavovaly nějaké „pium desiderium“, ale naopak byly to zásadně metafyzicky odůvodněné (v podstatě celým jejich myšlenkovým dílem) a v historickém vývoji ověřované ideje. Nezbyvá než připustit, že na povaze autorova expoze se opravdu

projevila až příliš jeho vlastní myšlenková konstrukce, které byl prezentovaný charakter názorů velkých filosofů přizpůsoben. Ostatně tato konstrukce F. Marka, jak je z textu práce zřejmé, byla budována na veskrze záporném vztahu k porenasannému evropskému racionalistickému filosofování

- θ Jakoby „en passant“ vyslovil F. Marek názor, který přitom, domnívám se, výrazně reprezentuje jeho filosofická východiska pojmání dějinného pohybu lidské společnosti. Zdá se, že v jeho pojetí patří úloha vynikajících osobností k rozhodujícím dějintvorným faktorům, což samo o sobě představuje pojetí, které tvořilo a tvoří jeden z kruciálních (přečasto a vypjatě diskutovaných) bodů historických i politologických teorií. Bohužel, zde opět vystupuje do popředí skicovitá povaha textu. Pokud by autor svá východiska více rozvedl, bylo by jistě zajímavé sledovat jeho názory i jejich odůvodnění a porovnávat je s jinými koncepty, v nichž se podobné myšlenky uplatnily.
- ι Je trochu překvapivé, že se autor vůbec nevyhýbá variacím na známý motiv (pseudo-)historického významu „kdyby“. Ve vztahu k jeho vlastním vývodům je to jistě zajímavé a dobře ilustrující, nicméně samo o sobě to nemá velkou relevanci a do jisté míry to dokonce snižuje vědecký ráz jeho myšlenkového postupu.
- κ F. Marek zde poukazuje na kdysi proslavenou Marxovu myšlenku z jeho *Tezí o Feuerbachovi*: „Filosofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit.“ Viz například Marx, K.: *Odcizení a emancipace člověka*, Mladá fronta, Praha 1967, str. 134.
- λ Zde a pak ještě na mnoha dalších místech se snad dostatečně projevuje důvod toho, proč jsem celý svůj příspěvek nazval „*Vize osobnostní společnosti*“. Markovy názory skutečně v některých ohledech připomínají utopistické vize. Nejde přitom o filosofická východiska a obecný rámec jeho úvah (s těmi nelze než souhlasit), nýbrž o to, že dle mého soudu v autorově přístupu schází důkladné propojení východisek s již více či méně prakticky vyznívajícími závěry. Tento svůj názor vztahuji spíše k obecnějším otázkám praktické realizace celého konceptu osobnostní společnosti, nicméně nemohu se ubránit dojmu (ač mé kompetence v tomto směru nejsou příliš legitimní), že to platí také pro konkrétnější (ekonomické, sociální, právní apod.) otázky, které se F. Marek pokusil řešit ve druhé a třetí části své práce.
- μ Na tomto místě ovšem autor vyslovil jednu z nosných myšlenek, jejíž platnost, ale také aktualita je naprosto nesporná. O to více je překvapující, že hned v následujícím odstavci konstatuje jaksi samozřejmě, že dvě bytostné podmínky plné realizace lidství (demokratizace a zvýšení vzdělanosti) byly v posledních letech v zásadě splněny. Myslím, že každý alespoň trochu soudný jedinec je si dobře vědom toho, že dokonce ani v prvním desetiletí nového tisíciletí nelze (ve vztahu k dnešnímu stavu společnosti) toto konstatování přijmout. Platí to samozřejmě i pro českou společnost, v níž se po téměř polovině století opět postupně, a nikoli úplně snadně a jednoduše etablojí demokratické principy a otázky skutečné vzdělanosti, resp. dosažení stavu, v němž bude vzdělanost a nikoli pouhé projevy pseudovzdělanostní úrovně skutečně širokým jevem, jsou stále ještě pouze předmětem často úplně neplodných diskusí.
- ν I když je F. Marek ve svých soudech často dosti příkrý, je třeba na druhé straně konstatovat, že je také často velice trefný a je schopen dobře vystihnout i důležité nuance. Platí to například o charakteristikách uvedených v tomto odstavci. Jemné rozlišení mezi tím, co přinesla kapitalistická praktická morálka jako svůj hlavní přínos (obecný shon za hmotným ziskem a finančním prospěchem) a pro co vytvořila jaksi mimoděk podmínky svou úctou ke svobodné tvořivosti a vzdělanosti (totiž pro rozvoj kulturní činnosti v nejširším smyslu) patří k tomu, co musí být náležitě vyzvednuto.
- ξ V jedné z předchozích poznámek jsem uvedl, že některé důležité myšlenky a koncepty se v Markově textu projeví tak trochu „nahodile“, „mimochodem“. Zdůraznění ideje spravedlnosti jakožto „dějinně zneklidňujícího prvku“ patří také (stejně jako jeho vyzvednutí historické úlohy vynikajících osobností) k takovým „mimoděčným“ vyjádřením základní filosofické orientace dr. Marka v otázkách filosofického výkladu lidské společnosti a jejího dějinného vývoje.
- ο Zde se bohužel objevuje další autorova variace na téma „historického kdyby“.
- π F. Marek zde má s největší pravděpodobností na mysli obsah kdysi intenzivně studované a

věhlasné pasáže „*Odcizená práce*“, jejímž autorem je K. Marx. Viz Marx, K.: *Ekonomicko filosofické rukopisy*, Svoboda, Praha 1978, str. 49 a násl.

- ψ Soud, který F. Marek vyslovil nad orientací vzdělanosti v marxistické společnosti, je bezpochyby zcela oprávněný. Důležité ovšem je, že ten, kdo je alespoň trochu obeznámen se stavem současné vzdělanosti v české společnosti, cítí nutkavou potřebu vztáhnout tento soud i na ni. Vždyť porozhlédneme-li se po české vzdělávací soustavě a zejména po středních a vysokých školách, snadno rozpoznáme, že školení humanitní (všeobecná vzdělanost a kultivovanost) v této soustavě bohužel pomalu ale jistě hyne na úbytě. Pokud ovšem F. Marek pro svůj soud našel oprávněnou oporu v konstatování povahy marxistické ideologie, pak ten, kdo vysloví ve vztahu ke způsobům pěstování vzdělanosti (orientovaným nejen na odbornost, ale také například na ryze operacionalistické pojetí vědění) stejný soud v současnosti, stojí zřejmě v rozpacích, má-li odpovědět na otázku, proč tomu tak je. Jednou z možností, jak se těmto rozpakům vyhnout, je vzít v úvahu pronikavé myšlenky K. Kosíka obsažené zejména v jeho pozdních filosofických esejích.
- ρ Zde je zásadní vyjádření autorova pojetí dějinného pohybu lidské společnosti, o jehož významu, smyslu, oprávněnosti a odůvodněnosti by bylo možno vést dlouhé, avšak zcela smysluplné a inspirativní diskuse.
- ς Díkce tohoto na první pohled zcela jednoznačného tvrzení působí již vysloveně „vizionářsky“. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že je to vize úžasná a velmi atraktivní. Nicméně pro srovnání lze uvést, že výše vzpomenutý český filosof Karel Kosík ve svých posledních esejích často zdůrazňoval, že v současné společnosti, českou nevyjímaje, vůbec nevládne duch, natož duch svobodný. Jsme pod nadvládou „anti-ducha“, který se prosazuje globálně jako „systém potřeb“. (Viz Kosík, K.: *Jinoch a smrt*, Hynek, Praha 1995, str. 44.)
- σ Tuto „vizionářskou“ představu je možno docela dobře konfrontovat se současnou realitou, neboť hovoří-li autor o „době blízké“, pak šest desetiletí je jistě možno za takový časový úsek považovat. Konfrontaci ponechávám na čtenáři samotném.
- τ Na tomto místě se poprvé objevuje jedna z nosných myšlenek F. Marka o bytostném významu inteligence v budoucím společenském řádu. Už nyní je možné předběžně konstatovat, že v této ideji a jejích sociálně ekonomických souvislostech koncentrovaně autor rozvíjí svá filosofická východiska a své pojetí dějinného pohybu lidské společnosti a jeho budoucího směru.
- υ Úlohu inteligence při konstituci nového politického uspořádání již formuluje autor zcela zřetelně a konkrétně. V současnosti lze tyto myšlenky docela dobře pochopit jako výzvu k důkladnému prozkoumání toho, jakou skutečnou roli (pokud vůbec nějakou) a s jakými výsledky hraje inteligence ve společnosti.
- φ Papeži Lvovi XIII. náležel svatopetrský stolec v letech 1903 – 1914. Je-li to citace z některé jeho encykliky či pastýřského listu nebo nějakého jiného dokumentu, se mi bohužel nepodařilo dohledat. F. Marek ani zde nevedl pramen, ze kterého čerpal.